

ONDARA I EL SEU CASTELL: 1372-1407

Jaume Richart Gomá

La informació prové de l'Arxiu del Regne de València núm. 2195 de Governació, corresponent a Lítium any 1407 (1) i tracta dels drets successoris dels Vilaragut sobre Ondara i Corbera, incloent uns molt interessants capítols de les obres fetes al castell d'Ondara a l'últim quart del s. XIV.

* La transcripció del text original ve entre cometes i en cursiva s'han afegit només signes de puntuació; la resta és extracte de la informació, pràcticament sense cap comentari, donat que considere que el text es comenta ell mateix.

A.R.V. LITIUM.. Any 1407

El dimarts 19 de juliol de 1407 van comparèixer davant del Lloctinent de Governador N' Arnau de Vilarnau, per una part el notari Guillém Bernat Çabrugada com procurador de Lluc Bonastre, cavaller i de l'egregi Don Alfonso duc de Gandia, i per l'altra part el notari Francesc Amalrich com a procurador de la noble Na Carroça de Vilaragut.

El litigi entre ells es remunta fins al 3 d' octubre de 1372, quan Jaume de Romaní i el seu fill Joan de Vilaragut veneren Ondara a Bernat de Bonastre, cavaller, pel preu de 6.000 lliures.

Pel que es reflecteix en la documentació (2) els Vilaragut devien estar econòmicament molt apurats, puix “ *en 1373 dos anys enants, domna Jacma fon estada en gran necessitat e inopia, et aytal era d' açò la fama de les gents axí en la ciutat de Valencia com en los lochs de la Baronia de Corbera e en lo loch de Ondara*”, així com que “*per lo 30 dies del mes d' octubre de 1372, domna Jacma fon carregada de censals e violaris, entant que les pensions muntaven a quantitat de 2.000 florins annuals, e les rendes no bastaven a dita quantitat*”.

Respecte als personatges esmentats fins ara, cal aclarir que Jauma de Romaní era en 1372, quan la venda d' Ondara, viuda de Bernat de Vilaragut, senyor d' Albaida; mentre que Joan de Vilaragut era fill dels anteriors i viuod d' Isabel Carroç, la qual havia mort a Albaida l'agost de 1371. D'aquest matrimoni nasqueren quatre fills: Joan, Bernat, Jofre i

(1) La documentació que fa referència a Ondara, comença a la mà núm. 7, foli 11v,

(2) fol. 12 r.

Torre del Rellotge. Antiga torre del castell d'Ondara. (Foto P. Cabrera). Arxiu Municipal Dénia

Carroça Vilaragut, la qual defèn els seus drets successoris per mort dels seus germans.

Per altra banda, Joan de Vilaragut – el qual havia rebut Ondara de sa mare Jacma de Romaní-, després d' enviudar d' Isabel Carroç, es casà en 1372 amb Teresa Baxadors, neboda de la difunta i cosina germana dels fills d'aquell, i com al·lega el procurador de Carroça: “*contractant incestes e nepharies nupcies, perpetrant crim d' incest, per lo qual fo fet intestable, no podent en alcuna manera testar ne dispondre dels seus béns*” (3). Joan de Vilaragut morí en 1374, any i mig després de la seua segona boda, sobrevivint-lo sa mare Jacma, fins aplegar a Carroça de Vilaragut, darrera descendent directa, que en 1407 demana la restitució de la herència, basant-

se en la incapacitat de son pare per rebre donacions, testar o vendre donat l'incest d'aquell.

A tot açò, s'afegeix el fet que abans la donació d'Ondara per Jacma Romaní a son fill Joan de Vilaragut la documentació ens diu (4): *“lo loch d'Ondara ab tots sos drets, termes e pertinences, era tengut sots directa senyoria de madona Gonstança de March, muller quondam de Guerau de Safont, cavaller, per rahó de 2.400 sous censals annuals, los quals aquella hi havia ab tot son pleny dret emphiteotich, empero sens loisme e fadiga, e que en dita donació no es fa menció a dit censal”*, a més la viuda Jacma de Romaní i el seu nou marit, Francesc d'Esplugues (5): *“carregaren altres 1.000 sous censals sobre Ondara a Jaffuda Alatzar, juheu, sens consentiment de Gonstança de March, e per dites rahons lo loch d'Ondara fon estat perdut per Joan de Vilaragut”*.

La documentació (6) ens dóna notícies aclaridores contra les pretensions de Carroça i a favor dels Bonastre citats quan diu que *“enat Jacma de Romaní hagués haud alcún domini o altre dret en lo dit loch d'Ondara, la senyoria directa o dret son passades a dita Gonstança March; perquè de pús de cinq anys propassats ençà, es estat cessat de pagar lo dit cens ... temps bastat a legítima prescripció”*.

Pareix que tot l'embolic acabà en alguna mena d'segrest d'Ondara per la cort de la Governació, i s'adjudicà al nou titular, Bernat de Bonastre - vertader impulsor d'Ondara, com més avant veurem -, perquè al mateix foli, en les al·legacions del seu fill Lluç de Bonastre, s'expressa *“que per rahó del comís que fon causat, la senyoria útil d'Ondara quedaria consolidada ab la senyoria directa”*.

Respecte als nous senyors d'Ondara, la documentació (7) aclareix que *“Bernat de Bonastre ha tengut e possehí per alcún temps lo dit loch d'Ondara, e que en après lo possehí Luc de Bonastre, exceptat Pamies e Vinyals; e en après per lo duc de Gandia successivament, per spay de 34 anys o encara per més temps, a bona e sens mala contradicció d'altra persona, entant que D. Alfonso, duc de Gandia, ha tengut e possehit per spay de tres e deu anys e pús lo dit loch d'Ondara, exceptades les heretats o alqueríes de Pamis e Vinyals, situades dins lo terme del dit lloch”*, així mateix ens diu: *“que durant la possessió dels tres dits, han millorat lo loch e han fet créixer la seua valor en suma de 4.000 florins; jatsia Bernat e Luc Bonastre han feta la maior part de les dites despeses”*.

Els milloraments i despeses esmentades al castell i al lloc d'Ondara venen detallats i són els següents (8):

- 1.- *“Que en lo temps de Bernat Bonastre començà a possehir lo loch d'Ondara, lo castell, cases e edificis ruïnosos e en part derrocats e en maior partida cuberts de palma e maior part despoblada e gran part de les terres eren ermes e no plantades; entant que en Ondara, Pamies e Vinyals no habitaven sino 50 a 60 casats de moros, e 16 a*

(4) fol.12 r.

(5) fol.13 r.

(6) fol.31 r.

(7) fol.14 r.

(8) fol.18-19

- 20 de cristians, per los milloraments es multiplicat la població, entant que huy ha en dit loch 120 fins en 130 casats, entre moros e cristians e que totes les cases són cubertes de teula”
- 2.- “Que Bernat de Bonastre feu tornar la barbacana del castell d’ Ondara, la qual era enderrocada, e costà entre manobra, paret e jornals de mestres e manobres, e portal de pedra e portes noves que y hac a fer, 1.500 sous e pús”
  - 3.- “Com lo Palau Gran, baix del dit castell, fós fort gran però era fort vell e desprençat, Bernat de Bonastre feu reparar e adzerconar e adobar aquell, entant que tothom ho tenia per quasi guanyat per lo dit reparament e adob, e degué costar entre lo mestre se’ n anà a València e ajudants e açò que y fon necessari, 400 sous et molt més”
  - 4.- “Com en la capella del dit castell fos fort despençada e no stigués segons capella deu star, lo dit Bernat Bonastre feu reparar e adobar aquella, en manera que a juhi de tothom lo adob hi era necessari, e costalí entre maestre e manobra 200 sous e molt més”.
  - 5.- “Que dit Bernat Bonastre feu obrar dues cambres en lo pati del dit castell per a domir les companyes com fos lo plus avinent e com dabans no hi hagués; costaren entre obrers, fusta e pertret 160 sous”.
  - 6.- “Que la cuyna del dit castell era ruïnosa i fumosa que a penes hi podia hom star per lo gran fum que aturava com si fahia foc, per tal lo dit Bernat Bonastre, feu aquella descobrir e tornar a cobrir, e feu hi fer ximineres; costali entre jornals, fusta e manobra, 300 sous e molt més”
  - 7.- “Que axí mateix, Bernat Bonastre, feu tornar cobrir de nou altra cambra de dit castell, que stà al cap de la sala gran, de bella fusta e de fulla, ab permódols de pedra, e feu paymentar aquella com dabans fos ruïnosa, e la coberta que y era fos flaca e vella; e entre maestres, fusta e obrers e altres coses necessaries, 1.000 sous e molt més”
  - 8.- “Que Bernat Bonastre feu tornar cobrir de nou altra cambra del dit castell, que és al cap de la scala, de bella fusta, e feu paymentar aquella com dabans fos ruïnosa, e la primera cuberta fos vella e flaca; e costà entre fusta, obrers, manobra, altres 1.000 sous e molt més”.
  - 9.- “Que ut supra, Bernat Bonastre feu alçar ab pilars de pedra picada, lo mengador, dalt del dit castell, e cobrir aquell de bella fusta e fulla de València ab bobgets, permódols e parrafulls, e feu paymentaraquella com dabans fos descuberta, baixa, vella e vinesa, ab les vigues tortes e cuberta de raiola, e costà entre fusta, obrers e manobra, altres 1.000 sous”.

- 10.- *“Que Bernat Bonastre feu tornar de nou una cambra del dit castell, ço és de la cantonada vers en Pere Pelegrí, com fos cayguda per occassió de grans plujes, e costà entre mestres, tapies e payments e fusta e manobra, 2.500 sous e molt més”.*
- 11.- *“Que Bernat Bonastre feu tornar de nou la torre maior, sobre lo portal de dit castell, com fos caiguda per pluges, feu cobrir aquella, la qual feu fer de tapia ab raiola spessa e ab merlets; e costà entre obrers, manobra e fusta, com fos molt alta, 2.500 sous e molt més”.*
- 12.- *“Que com los terrats del castell se ploguessen, lo dit Bernat de Bonastre, per ço que les cubertes nos podrissen, fou hi anar maestres de València los quals hi meteren pahiment e regata; e costaren 400 sous”.*
- 13.- *“Item que Bernat de Bonastre feu reparar lo mur de fora del dit castell, e de morter, com lo primer reparament fos caygut e per rahó de la pluja lo dit mur terrat es descovràs e vingués a perill de derrocar; e costà de reparar, de fer los merlests, entre obres e manobra, 1.500 sous e molt més”.*
- 14.- *“Que com lo dit reparament del dit mur, dins poch temps caygués, per ço lo mur era de terra e de costra, per ço lo dit Bernat de Bonastre, ab consell de mestres los quals hi feu anar de València, tornaren altra vegada reparar lo dit mur, metent hi raioles de cantell dins la paret dalt a baix, a après feu aquella reparar d’algepç, lo dit mur, de morter prim, per ço que la pluja no descobrís l’algepç; costà entre obrers e manobra e pertret, 2.000 sous e molt més”.*
- 15.- *“Que Bernat Bonastre feu fer les portes maiors e latres portes, prop lo pati, ab lurs tancadures de ferre ab cadenats, ferrollats e baldes; e costaren 600 sous molt més”.*
- 16.- *“Que Bernat de Bonastre feu refer los porches del dit loch, que son damunt l’ostal, en los quals és la carniceria; e costaren entre canyes, fusta, teula e altre pertret, 600 sous e molt més”.*
- 17.- *“Que Bernat de Bonastre feu fer dues o tres finestres en lo dit castell, de pedra picada, ab colones de Gerona; les quals li costaren 30 lliures, e molt més”.*
- 18.- *“Que Bernat de Bonastre feu fer construir una tira d’obradors, los quals són en la plaça del dit loch vers lo castell, e per rahó dels quals lo dit lloch s’és molt millorat e ennoblit; e costaren entre obrers e pertrets e fusta, 1.000 sous, e molt més”.*
- 19.- *“Item que lo dit mossèn Luch (de Bonastre), feu fer construir de nou l’obrador que és Almodí del dit loch; costali 400 sous, e molt més”.*
- 20.- *“Que Luc de Bonastre feu fer construir de nou l’abeurador del dit*

loch; lo qual li costà 800 sous”.

- 21.- *“Que Bernat de Bonastre, feu obrar e construir les cases que ara són de Barberí, alamí del dit loch; les quals li costaren entre fusta, teula e pertrets e altres coses, 1.000 sous, e molt més”.*
- 22.- *“Que Bernat de Bonastre feu ajuda en obrar en la Mesquita dels moros del dit loch, 800 sous e molt més”.*
- 23.- *“Que Luc de Bonastre construí e feu un tint o tintoreria en lo dit loch; la qual ensemps ab l’ort li costà 800 sous, e molt més”.*
- 24.- *“Item que los dits Bernat e Luch Bonastre, feren plantar en lo dit loch e terme daquell, de 8.000 en 10.000 arbres ab messions e treball lurs; los quals costaren 4.000 sous, e molt més”.*
- 25.- *“Que Bernat de Bonastre feu construir lo molí del dit loch, apellat lo Molí de la Almunia; lo qual costà de fer 1.200 sous, e molt més”.*
- 26.- *“Que Bernat de Bonastre feu construir de nou l’Espital del dit loch, al Spital comprà e après donà un tros de terra; los quals e tros de terra li costaren 1.500 sous, e molt més”.*
- 27.- *“Que après que Bernat Bonastre començà a possehir lo dit loch d’Ondara, aquell feu ajuda a alguns moros del dit loch, per obrar cases e cambres, moltes les quals de feyt adobades ab la ajuda quel’s feu; la qual ajuda muntà a quantitat de 3.000 sous e d’aquí ansús”.*
- 28.- *“Que après que Bernat Bonastre començà a possehir lo dit loch d’Ondara, aquí vingueren a poblar 30 casats de moros del lloch de Murla e d’altres llochs, e molt més, per ço que aturassen e poblassen en lo dit loch d’Ondara, los feu ajuda per obrar cases per a poblar; entre tots, de 7.000 en 8.000 sous”.*
- 29.- *“Item quel dir egregi Duch (de Gandia), hi ha fet milloraments que li han costat de 2.000 florins ansús”.*

Resumint el que hem expressat en els anteriors capítols, s’hi observa que:

A.- El lloc d’Ondara i les seues alqueries de Pamies i Vinyals sumaven 120 ó 130 focs, el que donaria un total aproximat de 500 veïns, entre moros i cristians.

B.- Ondara tenia un almodí; mesquita; hospital; tintoreria; carnisseria emporxada, situada més amunt del castell; abeurador; molí i obradors artesans ubicats en la plaça, prop del castell, més avall del qual hi havia un edifici nomenat el “Palau Gran”.

C.- El castell estava dins del poble, però aïllat de l’exterior per un vall de terra, tenia una barbacana emmerletada, incloent un portal de pedra amb porta de dos fulles.

D.- El castell en sí, tenia traspasant la seua porta, un pati on donaven dos cambres per a l'estatge de la guarnició, la cuina, una cambra en un cantó que donava a la casa de Pere Pelegrí, i pot ser la capella.

Una escala donava accés a la primera planta on pareix ubicar-se el menjador, amb pilars de pedra i treginat de fusta; així com una cambra denominada "Sala Gran" i dos cambres més menudes, un d'elles amb bigues de fusta sostingudes amb permódols de pedra i sostre reboçat, il·luminades per tres finestres geminades.

Dominant el portal del castell, la torre d'homenatge, feta de tàpia, tenia merlets i estava coberta, mentre que les altres dependències tenien terrat pla amb desaiquadors.

Segons els documents consultats, l'època en que fou senyor d'Ondara, Bernat de Bonastre, podem situar-la entre 1372 fins un indeterminat any del mateix segle; mentre que el seu fill, Lluç, encara era titular d'Ondara prop del 1398, quan passaria a mans d'Alfons el Vell, primer duc de Gandia, encara que per informació aliena al present document, se sap que Lluç Bonastre comprà la Vall de Laguard el mateix any 1398 a Vidal de Vilanova, senyor de Pego; així com que Lluç el 1385 ja era senyor d'Ondara i estava casat amb Gostança Castellví. Per tot el qual podem deduir que els Bonastre foren senyors d'Ondara des de 1372 fins 1398.

Cal dir, finalment, que desconeixem com va concloure el litigi entre els Vilaragut i els Bonastre, perquè malhauradament els volums que continuen – Governació 2196/97- no es poden consultar a causa del seu mal estat de conservació. De tota manera confie que aquesta aportació pugui contribuir a l'esclarament d'una època poc coneguda, obrint camí a altres investigadors.